

OBSERVAȚII ASUPRA FLEXIUNII NOMINALE ÎN UNELE GRAIURI UCRAINESE DIN DOBROGEA

N. PAVLIUC, I. ROBCIUC

§1. Articolul de față are în vedere descrierea flexiunii nominale (substantiv și adjectiv) în unele graiuri ucrainene din Dobrogea¹. Graiurile cercetate de noi fac parte din grupul graiurilor de stepă, ai căror vorbitori s-au stabilit în această regiune la sfârșitul secolului al XVIII-lea². În unele localități, procesul de imigrare a continuat și la începutul secolului al XX-lea, fapt despre care istorisesc bătrânii din aceste locuri.

§2. Studiarea graiurilor ucrainene din Dobrogea prezintă mare interes pentru dialectologia ucraineană, nu numai pentru că nu au fost studiate pînă acum, dar și pentru că dezvoltarea lor în această regiune a avut loc, încă de la început, în condițiile unui contact nemijlocit cu alte limbi (română, turcă, bulgară, rusă). În prezent, ele se dezvoltă în contact cu limba română și rusă (graiurile lipovenesti). Afară de aceasta, vorbitorii de limbă ucraineană din Dobrogea sînt reprezentanți ai unor graiuri diferite. Acest lucru se observă și în flexiunea substantivelor și adjectivelor, despre care va fi vorba mai jos.

§3. Materialul dialectal pe care ne bazăm a fost cules în anchete pe teren cu ajutorul unui chestionar (*Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови*, ed. a II-a, Kiev, 1949), precum și prin înregistrări pe bandă de magnetofon ale unor texte cu tematică variată.

§ 4. La baza descrierii sistemului flexiunii nominale propusă de noi aici stă principiul paradigmatic³. Împărțirea substantivelor și adjectivelor în tipuri de declinare, iar în cadrul acestora în clase și subclase, se deosebește într-o oarecare măsură de cea care se face pentru limba ucraineană literară

¹ Se analizează materialul dialectal adunat în localitățile: *Hamcearca, Geaferca Rusă, Ciucurova, Bașpunar, Lunca, Teștița, Poșta, Ceatalchioi, Pardina, Tatanir, Chilia Veche, Letea, Crișan, Caraorman, Pîrlita, Carasuhatul de Jos, Mahmudia, Murighiol, Dunavățul de Jos, Sfîntu Gheorghe* (județul Tulcea). Nu au fost cercetate graiurile din *Isaccea* (cartier separat), *Ilgani de Sus, Stîpoc, Gorgova, Sulina, Uzlița* (județul Tulcea).

² Vezi N. Pavliuc și I. Robciuc, *Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии*, în „Revue roumaine de linguistique”, X, 1965, nr. 6, § 3.

³ Vezi Iosif Selepec, *Проблема парадигматичної класифікації іменників української мови*, în „Acta facultates Philosophicae Universitatis Safarikanae Preiovensis. Jazykovedny zbornik”, Bratislava, 1968, p. 77–80; A.V. Isačenko, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словянским*, vol. I, ed. II, Bratislava, 1965, p. 105–107.

în gramaticile descriptive. Acest lucru se datorește și faptului că relațiile pe care le contractează desinențele cauzale în graiurile cercetate de noi, sînt altele decît cele existente în limba literară. Astfel, substantivele aparținînd celor trei genuri sînt grupate în trei tipuri de declinare, deși împărțirea pe genuri nu corespunde împărțirii în tipuri de declinare. Primul tip de declinare cuprinde majoritatea substantivelor feminine și numai unele substantive de genul masculin și de genul comun (v. § 11) iar cel de-al II-lea tip cuprinde substantivele de genul masculin și pe cele neutre (v. § 12). În tipul al III-lea sînt incluse substantivele de genul feminin cu desinența zero (pentru unele excepții v. § 13).

§ 5. În ce privește substantivele neutre în **-a** (*мел'а, нороц'а, жазн'а, імна*), care în limba literară formează declinarea a IV-a, acestea au în graiurile studiate desinențe cazuale foarte apropiate de cele ale substantivelor de tipul al II-lea (*с'іа, сміа*), încît nu pot fi considerate un tip aparte de declinare, ci numai ca o variantă a acestui tip. Prin urmare, în cadrul celui de-al doilea tip de declinare, substantivele neutre formează o clasă aparte, întrucît, spre deosebire de alte substantive, ele păstrează la genitiv singular desinența **-н**.

Numai substantivul *імн'а* a preluat în întregime desinențele substantivelor de la cel de-al II-lea tip de declinare (v. § 25 h).

Aceste inovații în sistemul de flexiune, care se manifestă prin tendința către simplificare și uniformizare a desinențelor cazuale, se pot explica prin dezvoltarea izolată a graiurilor.

§ 6. În graiurile studiate, ca de altfel și în limba literară, există desinențe comune pentru mai multe cazuri care aparțin aceleiași paradigme. De exemplu, la substantivele și adjectivele de genul masculin care denumesc ființe vii (v. § 24 A) genitivul și acuzativul sînt identice, *с'іа р'ішого б'рата, хри'ш-ч'еного с'іна* (gen. și acuz. sg.). Dispariția opoziției genitiv ~ acuzativ din planul expresiei nu provoacă dispariția opoziției acestor cazuri în planul conținutului. Identitatea cazurilor genitiv — acuzativ nu este valabilă pentru substantivele care denumesc obiecte neînsușite: *ш'ірокого стола* (gen.) ~ *ш'іроко'ї сміа* (acuz.). Deosebirea dintre genitiv și acuzativ se vede și mai bine din analiza sintactică.

§ 7. Graiurile ucrainene din Dobrogea nu prezintă deosebiri de structură privind sistemul de flexiune al substantivelor. În anumite localități am notat o serie de variații fonetice la desinențele neaccentuate. Aceste fapte țin însă de fonetică, nu de morfologie și de aceea nu le-am luat în considerație la alcătuirea paradigmatelor. Notările de tipul: *с'ол'оју — с'ол'о'ју, см'енов'і см'ено'в'і, нас'інов'і — нас'ін'о'в'і* apar însă printre exemplele noastre.

În ceea ce privește structura morfemică a unor desinențe adjectivale, aceasta poate fi, la unele forme cazuale, alta decît cea din limba literară (v. §61)

§ 8. Substantivele care aparțin de cel de-al II-lea tip de declinare se caracterizează printr-o mai mare varietate a desinențelor cazuale în raport cu celelalte tipuri. Astfel, la genitiv singular pot să apară variantele **-а, -у** (*хл'іба, ли'ману*), la locativ **-ов'і, -у, -і** (*на чолов'іков'і, на комаров'і, на крај'у, на стень'у*), iar la genitiv plural, variantele **-і'у, -е'ї, -о** (*син'і, косар'і, стол'і, кобел'і, сіл, жазн'ам*). Prezența variantelor flexionare la cazurile amintite

se explică din punct de vedere istoric prin aceea că substantivele de același gen gramatical se declinau cîndva după modele diferite. Concentrarea acestor modele într-un singur tip nu putea să nu lase urme în sistemul actual de declinare. Se știe că cel de-al II-lea tip de declinare a unit substantivele vecilor teme în *-ō, -jō*, (*сміл, селó, краї, к'ін', н'оле*), substantivele cu tema în *-ū* (*син, мед*), substantivele în *-ī* (*з'іс'т' мес'т', озóн'*), precum și substantivele cu tema în consoană: *-en, -es* (*імн'а, кам'ін', небо, слово*).

§ 9. Adjectivul fiind dominat de acordul cu substantivul, exprimă în flexiunea sa categoriile gramaticale de gen, număr, caz și animat/non-animat. Numai puține adjective la număr, cele invariabile (*рад, вінен, новен*), nu se caracterizează prin prezența opozițiilor pertinente amintite.

I. Substantivul

TIPURILE DE DECLINARE

§ 10. În graiurile studiate, substantivele se repartizează în trei tipuri de declinare. Fiecare tip, în funcție de desinențele cazuale, se subdivide în clase, iar acestea în subclase.

§ 11. Primul tip de declinare cuprinde toate substantivele de genul feminin și unele substantive de genul masculin și de genul comun, care au la nominativ singular desinența *-a*: *рукá, головá, словободá, рíба, пудушка, мугíла, плáун'а, зе^мн'á, долóн'а, скрíн'а, ке^рнiц'а, те^млiн'а, молодiц'а, ме^ншá, сáжa, душá, тéшчa, гúшчa; рiс'áлкa; сус'íдa, сiс'ротá, кал'íкa*.

§ 12. Al doilea tip de declinare cuprinde substantivele de genul masculin terminate la nominativ singular în consoană nepalatalizată sau palatalizată și în *-o* (*сміл, степ, куржýх, рушнiк, хл'íб, фартýх, го^вр'íх, брат, цеп, ход, мед, квас, комáр, стол'áр, косáр; пéрец, ячм'ín', з'ат', комiш, ткач, с'íкáч, бáт'ко*), precum și substantivele de genul neutru în *-o, -e, -a*: *кри^тлó, кóлiсo, радiо, мн'áсo, че^мгу^слó, од'íјáлo, мóре^м, пóле^м, кладóвишчe, плáт'а, імн'а, жaгн'á, те^мл'á, порос'á, курчá*.

§ 13. Al treilea tip de declinare cuprinde substantivele de genul feminin cu desinența zero la nominativ singular *н'іч, нáмн'ім', стáр'іс'т', сóв'іс'т'*. Tot aici intră și substantivul *мáтu*.

PRIMUL TIP DE DECLINARE

§ 14. Primul tip de declinare cuprinde două clase de substantive:

A) substantive a căror temă se termină în consoană nepalatalizată, cu excepția, șuierătoarelor (*водá*):

B) substantive a căror temă se termină în consoană palatalizată (*зе^мн'á*).

Substantivele cu tema în șuierătoare (*зрýшa*) nu formează o clasă aparte (așa cum sînt ele grupate în gramatica tradițională a limbii literare), ci intră în clasa substantivelor cu tema în consoană palatalizată, întrucît desinențele lor coincid la toate cazurile atît la singular, cît și la plural.

§ 15. Substantivele din clasa A, cele cu tema în consoană nepalatalizată (cu excepția șuierătoarelor), ca *риба, вода, з'імá, сло^вбодá, cáна, коиуáра, свáл'ба, куц'ýба, шкарáл'на, муз'íла, загорода, пуд'ýшка, дорóга, стр'íха; ри^е-бáлка, блад'íка сус'íда, сир'отá* au aceleași desinențe ca și în limba literară ¹.

Sistemul desinențelor cazuale la substantivele din clasa A, la singular și plural, pot fi reprezentate schematic ² astfel:

а	и	і	у	оју	і
и	ø/iŷ	ам	и	ами	ах

§ 16. După cum se vede din schema de mai sus, substantivele din clasa A au la singular și la plural desinențe omonimice. Astfel, desinența -i apare la dativ și locativ singular, iar desinența -и la genitiv singular și la nominativ-acuzativ plural.

§ 17. La cazurile dativ și locativ ale unor substantive din clasa de flexiune A, consoanele tematice [г, к, х] înainte de desinența -i (<ѣ) alternează cu [з, ц, с]: *дорóга — дорóз'і, бомáка — бомáз'і, гул'ýнка — гул'ýнц'і, ри^е бáлка — ри^е бáлц'і, стр'íха — стр'íс'і, мáчуха — мáчус'і*. În unele graiuri însă se întâlnesc cuvinte care nu prezintă trecerea [г, к, х] > [з, ц, с]: *ногá — ног'і, дорóга — дорóг'і, ри^е бáлка — ри^е бáлк'і, скам'ейка, скам'ейк'і, блохá — блох'і, мýха — мýх'і*. Fenomenul se explică probabil, prin influența graiurilor rusești cu care graiurile cercetate de noi se află în contact permanent (la Mahmudia și Chilia Veche, de pildă, ucrainenii conviețuiesc cu lipovenii, iar alte sate, ca Bașpunar, Ciucurova, Letea, se învecinează cu satele lipovenești).

§ 18 Substantivele din clasa B, cu tema în consoană palatalizată sau în șuierătoare (*ке^рн'иц'а, кош'иц'а, молод'иц'а, гран'иц'а, прус'тін'а, скр'ін'а, плáун'а, долóн'а, зе^мл'иц'а, папушóжа, зуз'ул'а, куд'ел'а, сáжа, од'ежа, ір'жá, душá, м'ешча, гр'уша*), prezintă un sistem de opoziții cazuale asemănător celui din limba literară.

Schematic, el poate fi prezentat astfel:

а	і	і	у	оју	і
і	ø/iŷ	ам	і	ами	ах

§ 19. Această clasă de substantive se caracterizează printr-un mare număr de omonime cazuale. Genitivul, dativul și locativul singular, precum și

¹ Vezi *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*, sub red. lui I.K. Bilodid, Kiev, 1969, p. 85–92.

² Prezentarea desinențelor în acest fel ne-a fost sugerată de modelele folosite pentru limba slovacă de Ján Horecký în *Morfematická štruktúra slovenčiny*, Bratislava, 1964.

nominativul și acuzativul plural au desinența **-i**: *ке"рніц'і, скрін'і, плáŷн'і, кудéл'і, căжі, грýш'і, зýшч'і*.

20. Spre deosebire de limba literară, substantivele din clasa **B** au la instrumentalul singular desinența **-oju**, prin analogie cu substantivele din clasa **A**. Consoana finală a temei, în acest caz, se păstrează însă fără modificări, de exemplu: *ке"рніц'оju, молодіц'оju, плáŷн'оju, одéжoju, душóju, тéшчoju*.

§ 21. La genitiv plural, substantivele care aparțin primului tip de declinare (clasele **A** și **B**), paralel cu desinența zero (*рук, ніг, те"ліц', ке"рніц', душ, гриш*) au și desinența **-iŷ** (*дорóг'іŷ се"стр'іŷ, шкóл'іŷ, зéмн'іŷ, мéж'іŷ*), specifică genitivului plural la substantivele celui de-al II-lea tip de declinare (*стол'іŷ, стéн'іŷ, мор'іŷ*).

Un fenomen asemănător se întâlnește și în graiurile de stepă¹ din R. S. S. Ucraineană, cu care graiurile din Dobrogea se înrudesc.

Din materialul pe care ne bazăm se observă că, în comparație cu limba literară, desinența **-iŷ** este mai productivă, fiind folosită la multe substantive paralel cu desinența zero (*дор'із — дорóг'іŷ, баб — баб'іŷ, те"ліц' — те"ліц'іŷ, мéж — мéж'іŷ*).

§ 22. În cadrul clasei **B** se delimitează o subclasă de substantive (*сви"н'á, міша*) a căror notă specifică este desinența **-eî** (în locul desinențelor **-ø** sau **-iŷ**) la genitiv plural. Desinențele cazuale de plural la această subclasă pot fi reprezentate astfel:

i	eî	ам	i	ами	ах
---	----	----	---	-----	----

Al doilea tip de declinare

§ 23. În cadrul celui de-al doilea tip de declinare se desprind mai multe clase și subclase de substantive.

După forma cazului **acuzativ**, substantivele din cadrul celui de-al doilea tip de declinare se împart în două clase:

A) substantive de genul masculin, care denumesc obiecte însuflețite, la care cazul acuzativ coincide cu genitivul: *чо"лув'іка, з'ám'a*;

B) substantive de genul masculin și neutru, denumind obiecte neînsuflețite, a căror formă de acuzativ coincide cu cea de nominativ: *зо"р'іх, ко́ле"со, мо́ре", з'і́а*.

§ 24. În cadrul acestor două clase, după forma cazului genitiv și locativ, substantivele se împart în câteva subclase.

Astfel, în cadrul clasei **A** se desprind câteva subclase, care pot fi reprezentate prin următoarele scheme:

а)	ø/o	а	ові	а	ом	ові
	и	iŷ	ам	и/iŷ	ами	ах

¹ Vezi F. T. Žylko, *Говори української мови*, Kiev, 1958, p. 168.

Din această subclasă fac parte substantivele masculine cu tema în consoană nepalatalizată (*в'іл, брат, син, н'ар(у)бок, наст'уx, чо'лов'ік, ри'б'ак, чо'у'к, аб'ан, каб'ан, ге н'дік* și cele cu desinența **-о** (*б'ат'ко*).

b)

ø	a	ові	ø	ом	ові
i	iŭ	ам	i	ами	ах

Din această subclasă fac parte unele substantive de genul masculin cu tema în consoană, avînd timbru palatal (*з'ам', уч'ите'л', ве'д'м'ід'*), șuierătoare (*тов'ар'иш, бог'ач, ткач*), precum și o parte din substantivele în **-р** (*сто'л'ар, ком'ар, кос'ар*).

c)

ø	a	ові	a	ом	ові
i	eі	ам	i	ами	ах

Din această subclasă fac parte substantivele de genul masculin care au tema în consoană palatalizată, ca *з'іс'м', к'ін'*.

§ 25. În cadrul clasei **B**, substantivele se împart, de asemenea, în cîteva subclase. Desinențele lor pot fi reprezentate prin următoarele scheme:

a)

ø	a	ові	ø	ом	i
и	iŭ	ам	и	ами	ах

Din această subclasă fac parte substantivele de genul masculin a căror temă se termină în consoană nepalatalizată: *ст'іл, к'а'у'к, руш'нік, ф'іст, цен, н'о'јас, оз'е'р'ок, нур'іг, хл'і'б, ко'у'ж'у'х, фарт'у'х, го'р'і'х, ма'йд'ан, св'і'т*.

b)

ø	a	ові	ø	ом	ові
i	iŭ	ам	i	ами	ах

Această subclasă cuprinde substantivele masculine a căror temă se termină în consoană palatalizată și în șuierătoare, ca: *ден', к'ам'ін', м'іс'а'ц', н'ерст'ин', н'ерц'у', ш'во'р'ін', з'воз'д', с'ік'ач, кл'у'ч*.

c)

ø	a	ові	ø	ом	у/ові/і
i	iŭ	ам	i	ами	ах

Acestei subclase îi aparțin substantivele masculine cu tema în consoană palatalizată ([i]): *краї, раї, маї, їлі*

d)

ø	у	ові	ø	ом	ові/у/і
и	і҃	ам	и	ами	ах

Această subclasă cuprinde substantivele de genul masculin a căror temă se termină în consoană nepalatalizată: *стен, мед, ход, л'од, бент, лиє м'ял, ослін, сир'он, н'ісок, шо҃к, мор'оз, гром, сн'із, в'іте"р, сир*.

e)

ø	у	ові	ø	ом	ові/у/і
і	і҃	ам	і	ами	ах

Din această subclasă fac parte substantivele masculine a căror temă se termină în consoană palatalizată și şuierătoare, ca: *ог'ін', јачм'ін', жал', п'ериц', лії, чаї, ком'іш, дошч, б'оршч, хрушч*.

f)

о	а	ові	о	ом	ові
а	ø	ам	а	ами	ах

Subclasa aceasta cuprinde substantivele de genul neutru care au la nominativ singular desinența -о: *баг'но, в'ідр'о, в'ік'но, в'є"сло, дз'єркало, зе"рно, к'оле"со, криє"ло, од'іј'ало, с'іто, чеє"ре"сло, рад'но*.

g)

е	а	ові	е	о	ові
а	і҃	ам	а	ами	ах

Din această subclasă fac parte substantivele neutre care au la nominativ singular desinența -е: *м'оре", п'оле", јал'є, де"ре"їцє, клад'овишч"*.

h)

а	а	ові	а	ом	ові
а	а	ам	а	ами	ах

Din această subclasă fac parte substantivele de genul neutru care au la nominativ singular desinența **-a**: *нас'ін'а, кам'ін'а, імн'а* (și *мн'а*), *ýгл'а, здорóýл'а, з'іл'а, наám'а, см'ім'а*.

§ 26. Am arătat mai sus (v. § 5) că substantivele de genul neutru (*жагн'а, ме"л'а, лошá, курчá, зорн'а* ș.a.) care în limba literară alcătuiesc declinarea a IV-a, nu formează un tip aparte de declinare, întrucît paradigma acestor substantive coincide (afară de genitiv) cu a celui de-al doilea tip de declinare (v. § 25 *h*). Substantivele în discuție nu au categoria animat/non-animat exprimată gramatical deși ele denumesc atît obiecte însuflețite, cît și obiecte neînsuflețite. Din această cauză, ele vor fi grupate în cadrul celui de-al doilea tip de declinare într-o subclasă aparte. Desinențele cazuale pentru această subclasă pot fi reprezentate prin următoarea schemă :

i)	а	и	ові	а	ом	ові
	а	ø	ам	а	ами	ах

§ 27. Din faptele expuse mai sus se observă că substantivele aparținînd celui de-al doilea tip de declinare, după forma de nominativ singular, pot fi împărțite în două grupe mari :

1) substantive masculine care au la nominativ singular desinența zero : *стіл, в'іл, стел, ден', дощ, ком'іш, ком'ар*;

2) substantive de genul neutru și de genul masculin cu desinența **o** : *в'ідрó, раднó, морé", пóле", імн'а, насін'а, жагн'а; бат'ко*.

§ 28. Substantivele aparținînd celui de-al doilea tip de declinare au la unele cazuri desinențe identice. Astfel, la singular desinențele comune apar la cazurile dativ (**-ові**) și instrumental (**-ом**), iar la plural — în dativ (**-ам**), instrumental (**-ами**) și locativ (**-ах**).

§ 29. Substantivele însuflețite de genul masculin au desinențe omonimice la cazurile genitiv-acuzativ singular, iar substantivele neînsuflețite de genul masculin și neutru prezintă aceleași desinențe la cazurile nominativ-acuzativ singular și plural.

§ 30. Cea mai mare varietate de forme cazuale se observă la cazurile genitiv și locativ singular.

La genitiv singular am înregistrat desinențele **-a** și **y**. Aceste desinențe sînt folosite independent de tema la care a aparținut cîndva un substantiv sau altul (**-ö**, **-jö** și **-ü**), fără a se putea stabili vreo regulă de folosire a lor. De altfel, nici în limba literară nu există o delimitare clară a substantivelor în privința folosirii desinențelor : **a** și **y**¹.

Desinența **-a** se întîlnește însă la marea majoritate a substantivelor, pe cînd desinența **-y** este mult mai rară, folosindu-se cu precădere la substantivele de genul masculin, care denumesc substanțe lichide (*квáсу, сиєрóну*),

¹ Vezi *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*, p. 86.

fenomene ale naturii (*в'ітру, сн'ізу, зр'ому, дошч'у, огн'у, мор'озу*) sau servesc la denumirea masei (*м'еду, с'іру*) și a materialului (*п'іск'у, ш'о'їку, в'оску*). În mod sigur se poate spune că desinența *-y* se întâlnește numai la substantivele neînsuflețite de genul masculin. La substantivele de genul neutru, această desinență nu a fost înregistrată.

Pentru o serie de substantive masculine este caracteristică folosirea paralelă a desinențelor *-a, -y* la genitiv singular: *св'іта, — св'іту, маїд'ана — маїд'ану*.

§ 31. La instrumental singular am notat desinențele *-ові, -і, -у*, cea mai răspândită fiind *-ові*, apărută ca rezultat al influenței cazului dativ. Desinențele *-і* și *-у*, care provin din vechile teme în *ō* și *ū*, se folosesc paralel, fără a se putea stabili o regulă în această privință: *на стол'і — на стол'ов'і, на бент'і — на бент'ов'і, на сте'н'у — на сте'нов'і, на кра'ї — на кра'їв'і*.

În graiurile cercetate, există anumite limite privind folosirea desinențelor cazului locativ în cadrul diferitelor subclase. Astfel, pentru substantive ca *жагн'а, ме'л'а* (v. § 26) la locativ singular apare numai desinența *-ові*: *на жагн'ов'і, на ме'л'ов'і, на порос'ов'і, на лош'ов'і, на курч'ов'і*.

§ 32. La dativ singular, în graiurile studiate, se observă tendința de simplificare și uniformizare a desinențelor. Astfel, spre deosebire de limba literară, în care valoarea de dativ este exprimată de desinențele *-ові* și *-у* în graiurile ucrainene din Dobrogea s-a generalizat desinența *-ові*: *стол'ов'і, степ'ов'і, рушник'ов'і, зор'ів'ов'і, ком'ів'ов'і, б'ат'ков'і, з'ат'ов'і, сев'лов'і, радн'ов'і, мн'асов'і, мор'ов'і, жагн'ов'і, їмн'ов'і* ș.a. O tendință asemănătoare se constată, de asemenea, în unele graiuri ucrainene sud-vestice și de stepă¹.

Substantivele masculine a căror temă se termină în consoană palatalizată, șuierătoare sau *-р*, folosesc la dativ-locativ singular (v. § 24 b, § 25 b, c), sub influența substantivelor cu tema în consoană nepalatalizată, desinența *-ові* (în limba literară avem, în această situație, varianta *-еві*: *ко-н'ов'і, учи'тел'ов'і, кра'їв'і, дн'ов'і, м'іс'ац'ов'і, п'і'їн'ов'і, хл'опц'ов'і, шв'ор'ін'ов'і, з'ос'ц'ов'і, комар'ов'і, косар'ов'і*).

§ 33. Repartizarea substantivelor de genul masculin în subclase la acest tip de declinare depinde, uneori, de caracterul consoanei finale. Astfel, substantivele terminate în consoană nepalatalizată au la nominativ — acuzativ plural desinența *-и* (*стол'и, фартух'и, сте'ні, вол'и*), iar substantivele terminate în consoană palatalizată, precum și o parte dintre substantivele în *-р* au la aceste cazuri desinența *-і* (*косар'і, п'і'їн'і, з'і'їн'і, кра'ї, дошч'і, кл'уч'і, комиш'і*).

§ 34. Substantivele însoflete (clasa A) au la acuzativ plural desinența *-і'ї*: *чо'луві'к'і'ї, уче'тел'і'ї, стол'ар'і'ї*, dar *з'ам'і, паламар'і*.

Unele substantive denumind animale domestice păstrează vechea formă de acuzativ plural, care coincide cu nominativul (*-и* sau *-і*): *вол'и, во'їк'и, кон'і*.

§ 35. La unele substantive masculine, la nominativ-acuzativ plural, apare sporadic desinența *-а*, care se explică, evident, prin influența graiurilor rusești: *дохтор'а, год'а, л'іс'а* ș.a.

¹ F.T. Žylko, *Нариси з діалектології української мови*, ed. aII-a, Kiev, 1966, p. 267 — 268.

§ 36. Un număr redus de substantive de genul masculin și neutru au la genitiv plural desinența **-eî**: *коне́•і, госте́і, очі́і, пле́чeйі*.

§ 37. Substantivele subclasei *i* au desinențe omonimice la dativ-locativ singular (**-obi**) și la nominativ-acuzativ singular și plural (**-a**) (v. § 26).

Față de limba literară, substantivele din această subclasă au suferit modificări importante în sistemul declinării. Astfel, la dativ-locativ ele au primit desinența substantivelor din clasa **A** (*б'іл', б'рам*): *јагн'об'і, ме"л'об'і, порос'об'і, лош'об'і*. La aceleași cazuri, substantivele acestei subclase au pierdut sufixul derivativ **-ат-**, care în limba literară se păstrează¹.

§ 38. La instrumental singular, substantivele din clasa **B** folosesc desinențele substantivelor din clasa **A**: *јагн'ом, меул'ом, порос'ом, лош'ом, курч'ом* (v. § 24 a).

AL TREILEA TIP DE DECLINARE

§ 39. Din cel de-al treilea tip de declinare fac parte numai substantivele feminine cu desinența zero la nominativ singular (*на́мн'ам', хі́мрос'м', стáр'іс'м', сáв'іс'м', сіл', н'іч, граз'*) și substantivul *мáти*.

§ 40. În ceea ce privește desinențele, acest tip de declinare este mult mai unitar decât primele două. Toate substantivele din această categorie se încadrează într-o singură paradigmă.

§ 41. Opozițiile cazuale pentru substantivele care fac parte din acest tip pot fi prezentate în următoarea schemă:

ø	i	i	ø	oju	i
i	iŷ	ам	i	ами	ах

Din schemă se observă că acest tip de declinare se caracterizează printr-o bogată omonimie a desinențelor. Astfel, nominativul și acuzativul singular au desinența zero, iar genitivul, dativul și locativul singular, precum și nominativul-acuzativul plural au desinența **-i**.

§ 42. În comparație cu limba literară, o particularitate a graiurilor studiate o constituie folosirea desinenței **-oju** la instrumental singular (*но́чоju, граз'о́ ju, на́мн'ам'oju, стáрос'м'oju, хі́мрошч'o ju, сáл'о́ ju, кро́л'oju*) și a desinenței **-iŷ** la cazul genitiv plural (*хі́мрошч'iŷ, стáростіŷ, на́мн'ам'iŷ, но́ч'iŷ*). Desinența **-oju** a trecut la aceste substantive de la primul tip de declinare (*рукóju, голо́вóju*)². Desinența de genitiv singular s-a contopit cu formele aceluiași caz al substantivelor din cadrul celui de-al doilea tip de declinare (*сто́л'iŷ, во́л'iŷ*).

§ 43. În afara paradigmei celui de-al III-lea tip de declinare se plasează substantivul *мáти*, primind la cazurile oblice sufixul derivativ **-ер-** (în unele

¹ Vezi *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*, p. 118—121.

² Un fenomen similar se constată și în graiurile ucrainene din zona dunăreană (A.M. Mukan, *Українские придунайские говоры*, Kiev, 1961, p. 10; autoreferatul disertației).

localități varianta fonetică *-ip-*), care se explică ca un relict al vechiului sistem de declinare a substantivelor cu tema în consoană.

§ 44. Ca și în limba literară, în graiurile cercetate există substantive care au numai numărul singular sau numai numărul plural. Aceste substantive nu formează un tip de declinare aparte, ci aparțin la diferite clase (sau subclase) analizate de noi mai sus.

§ 45. Substantivele *singularia tantum*, ca *мукá, спéка, гліна, те^ммно́та*, se declină după modelul substantivelor *водá, рíба* și aparțin aceleiași clase (v. § 15); substantivele *воск, квас, мед, пон'іл', клеї* fac parte din subclasa substantivelor *смен, ход* (v. § 25 d); substantivele *молоко́, не́бо, со́нце^м* — din subclasa substantivelor *в'ікно́, мо́ре^м* (v. § 25 f, g), iar substantivul *кро́ї* din subclasa substantivelor *ніч, граз'* (v. § 41).

§ 46. Substantivele *pluralia tantum*, ca *завані́, ї́жази, очкі́, штані́*, au la plural desinențe identice cu cele ale substantivelor *стіл, но́жас*, aparținând deci aceleiași subclase (v. § 25 a). Aici intră, de asemenea, și substantivele *сáни^е, с'іни^е, зр'юде^е, д'іни^е з'уси^е, к'ури^е*, care la genitiv prezintă desinența *-eї* (*санéї, с'інеї, зр'юдéї, л'удéї, д'імеї, зусéї*), spre deosebire de substantivele precedente care au desinența *-iї* (*вазан'і́ї, очк'і́ї, штан'і́ї*).

Substantivele *зр'ябл'і, но́жи^е ц'і, пом'і́ї, кл'ішч'і, к'уч'ір'і*, se încadrează, din punctul de vedere al paradigmei, în subclasa substantivelor *ден', м'іс'ац'* (v. § 25 b), iar substantivele *воро́та, ја́сла, дровá*, în subclasa substantivelor *ве^мсло́, радно́* (v. § 25 f).

II. Adjectivul

TIPURILE DE DECLINARE

§ 47. În cele ce urmează, vom stabili tipurile de declinare ale adjectivelor pe baza opozițiilor formale de gen, număr, caz și animat/non-animat.

§ 48. Potrivit cu opozițiile amintite, adjectivele din graiurile studiate se împart în trei tipuri de declinare.

Primul tip de declinare cuprinde adjectivele masculine și neutre la singular: *зар'áчуї, ши^еро́куї, слабі́ї, сін'и́ї, ко́лиши́ї, ви^есн'áнії, ме́ртви́ї, харо́шиї; борода́тії, ос'ін'ні́ї, коза́ннії, мо́лодч'і́ї; чісті́; малé, мо́лоде́, ши^еро́к'і (мо́ре)*.

Al doilea tip de declinare cuprinde adjectivele feminine la singular: *молода́, харо́ша, сп'іла, че^мрво́на, слаба́, ши^еро́ка, зар'áча, малá, шче^мрба́та, хáтні́а, рáн'ні́а, мја́хкаја, плоха́, цупка́*.

Al treilea tip de declinare cuprinde toate adjectivele la plural: *до(ў)г'і, ши^еро́к'і, хі́тр'і, слаб'і, чу́ж'і, малéн'к'і, ўмні́, сін'і, ді́к'і, овéч'і, бо́с'і, ба́бин'і, мо́лод'і, зо́лот'і, ве^млі́к'і, ве́рхні́, з'і́мні́, ос'ін'ні́, то́с'т'і*.

PRIMUL TIP DE DECLINARE

§ 49. În funcție de categoria animat/non-animat, adjectivele aparținând primului tip de declinare se împart în două clase:

A. adjective masculine neînsuflețite și neutre la care acuzativul coincide cu nominativul:

иї[iī, i ⁱ , i]/ e[i]	ого	ому	иї[iī, i ⁱ , i]/ e[i]	им[iм]	ому/ім
-------------------------------------	-----	-----	-------------------------------------	--------	--------

B. adjective masculine însuflețite la care acuzativul coincide cu genitivul:

иї[iī, i ⁱ , i]	ого	ому	ого	им[iм]	ому/ім
----------------------------	-----	-----	-----	--------	--------

§ 50. Sistemul de declinare al adjectiveelor din cadrul clasei **A** este caracteristic pentru adjectivele masculine neînsuflețite și pentru toate adjectivele de genul neutru: *зілєній, малєн'куї, рѳмний, дѳ(ў)гїї, фѳростѳвий (тин), шчєрбáтїї, окрѳмїї, мїшáчїї, жáбл'áчїї, козїний, шчє рѳкїї, солѳткїї, вишнєвїї, лїтнїї, кумунáлск'її* < rom. *comital* + suf. *ск (її)*, *сагѳдн'їшнїї, дєч-рєч'їшнїї; кўрáч'її, дѳ(ў)гїї; чїстї; малє, дѳ(ў)г'ї* (lit. *довге*), *шчє рѳк'ї* (lit. *широке*), *стáрє*.

§ 51. Sistemul de declinare al adjectiveelor din cadrul clasei **B** este propriu adjectiveelor masculine însuflețite, ca *шчáслївїї, лїсїї, нїскогáзїї, кѳсїї, слáбїї, хїтрїї, мєртвїї, курнѳсїї, молѳдїї, бѳжáзкїї, бáлáкўчїї, стáрїї, скупїї, тоўстїї, бáгáтїї, сїлнїї, хрїшчєнїї; лѳбáтїї, борѳдáтїї, жáбїнїї; бáгáтїї*.

§ 52. Cercetând structura desinențelor adjectivele, se constată că aceasta diferă, la unele cazuri, față de cea existentă în limba ucraineană literară. Astfel, desinența **-иї**, proprie adjectiveelor masculine de la cele două clase (**A** și **B**), se realizează la nominativ și acuzativ, în deosebi în poziție neaccentuată, ca **-її, -її', -ї**, iar desinența **-є**, caracteristică adjectiveelor de genul neutru, se realizează ca **-ї** (v. § 50, 51).

§ 53. Pentru valoarea de instrumental adjectivele primului tip de declinare folosesc desinențele **-им** și **-ім**. Trebuie subliniat faptul că în graiurile cercetate se constată prezența desinenței **-ім** și la unele adjective, aparținând la tipul de declinare muiată din limba literară: *шчє рѳк'ім, здѳрѳв'ім, сїн'ім, вєч'їрн'ім, рáн'н'ім, крўпн'ім*.

AL DOILEA TIP DE DECLINARE

§ 54. La cel de-al doilea tip de declinare aparțin adjectivele feminine, ca *чужá, золѳтá, молѳдá, глїє бѳкá, холѳднá, л'їтн'á, сїн'á, жїтн'á, вєрхн'á, ос'їннá, сївá, рáн'н'á, хáтн'á, хáрѳшá, мјáхкáжá, плѳхá, з'їмнá, цупкá*.

§ 55. În graiurile cercetate, adjectivele feminine cunosc numai cinci forme cazuale, ca urmare a faptului că dativul și locativul au aceeași desi-

nență. Sistemul de opoziții cazuale la acest tip de declinare arată deci, astfel:

a	o _y	i	y	o _y	i
---	----------------	---	---	----------------	---

§ 56. Aceleași forme cazuale sînt caracteristice și pentru limba literară¹, dar structura fonematică a unor desinențe nu este aceeași. Astfel, cazurile dativ-locativ au desinența **-i** (*чуж'ї, зо'ло' т'ї, мо'ло'д'ї, гли'бок'ї*) față de **-ii** din limba literară (*чужіі, золотіі, молодіі, глибокіі*).

Sunetul **i** a dispărut, probabil, absorbit de **i** precedent¹². Formele cu desinența **-i** au fost, desigur, precedate de faza intermediară, cu **ī** slăbit, ca în cazul desinenței de nominativ a adjectivelor aparținînd primului tip de flexiune (v. § 49—52).

§ 57. Adjectivele de tipul *м'я́хка* de la cazurile nominativ-acuzativ, întîlnite în graiurile ucrainene din Dobrogea, nu reprezintă, după părerea noastră, forme arhaice (necontrase), ci sînt rezultatul contactului direct cu graiurile lipovenești.

§ 58. La cazul dativ, alături de desinența **-i**, apare uneori și desinența **-oi**. Ca și forma de nominativ-acuzativ, discutată mai sus (v. § 57), prezența desinenței **-oi** se explică ca urmare a influenței graiurilor lipovenești vecine. Ea apare într-un număr redus de cuvinte, care în graiurile cercetate, au o structură fonematică identică cu aceea a cuvintelor corespunzătoare din graiurile lipovenești: *мо'лоді́ (д'і́йке)*.

AL TREILEA TIP DE DECLINARE

§ 59. În funcție de categoria animat/non-animat, adjectivele la plural se organizează în două clase (**A** și **B**), prezentînd următoarele sisteme ale opozițiilor cazuale:

A.	i	ix	им[і́м]	i	ими[і́мі]	ix
B.	i	ix	им[і́м]	ix	ими[і́мі]	ix

§ 60. Sistemul de flexiune a adjectivelor reprezentat în schema **A** este caracteristic pentru adjectivele neînsuflețite (*зл'є́н'ї, мал'є́н'к'ї, ро́мн'ї, до́(у)з'ї, ши ро́к'ї, соло́тк'ї, де'ре'н'ї, кумуна́лск'ї, саго́днішн'ї, чі́стї*), iar cel dat în schema **B** se referă la adjectivele însuflețite (*и́часлі́в'ї, лі́с'ї, ко́с'ї, сла́б'ї, хі́тр'ї, мо'ло'д'ї, ску́п'ї, ста́р'ї, сі́лн'ї, хри'шче́н'ї, борода́т'ї, лоба́т'ї, боза́т'ї*).

¹ Vezi *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*, p. 224—227.

² Referitor la această chestiune vezi I. Pătruț, *Fonetica graiului huful din Valea Sucevei*, București, 1957, p. 18—19.

§ 61. În declinarea adjectivelor la plural, desinențele prezintă, față de situația din limba literară, unele particularități. Astfel, la genitiv-locativ, ca și în unele graiuri convergente¹, înrudită din punct de vedere genetic cu cele studiate de noi, apare în mod regulat, numai desinența, **-ix** (*чмаp'ix*, *малéнк'ix*, *чуж'ix*, *вérхн'ix*, *мéртв'ix*, *мо'ло'д'ix*, *пáн'н'ix*, *сúв'ix*, *дó'у'ix*, *бáбин'ix*, *зо'ло'т'ix*, caracteristică în limba literară doar pentru adjectivele cu tema în consoană muiată. Prezența desinenței **-ix** și la adjectivele cu tema în consoană dură se explică, probabil, prin analogie cu desinența corespunzătoare de la adjectivele cu tema în consoană muiată.

§ 62. Unele deosebiri față de limba literară se constată, de asemenea, la cazurile dativ și instrumental. În cursul anchetelor, efectuate de noi, am notat la formele de genitiv ale adjectivelor cu tema în consoană dură, alături de desinența **-им** și varianta **-ім** (*чуж'ім*, *дó(ý)г'ім*, *бáбин'ім*, *зо'ло'т'ім*, *мúх'ім*, *коротк'ім*, *дóбр'ім*) care, ca și în cazul formelor de genitiv-locativ, a apărut, probabil, prin analogie cu desinența corespunzătoare de la adjectivele cu tema în consoană muiată. Menționăm că în unele graiuri (Caraorman) „trecerea” desinenței **-им** la **-ім** afectează toate adjectivele cu tema în consoană dură.

Extinderea desinenței de la adjectivele cu tema în consoană muiată la cele cu tema în consoană dură se constată și la unele forme de instrumental: *дó(ý)г'ими*, *бáбин'ими*.

§ 63. Din materialul prezentat se pot desprinde unele constatări. Deși s-au dezvoltat în condiții specifice (izolarea de masivul lingvistic ucrainean de bază, condiții de bilingvism), graiurile ucrainene din Dobrogea au păstrat intact sistemul de flexiune a substantivelor și a adjectivelor, care n-a suferit influența altor limbi. Influența străină, îndeosebi cea românească, s-a exercitat numai în domeniul lexicului. Cuvintele împrumutate primesc desinențele cazuale, caracteristice sistemului de flexiune al graiurilor ucrainene cercetate. Astfel, cuvinte de origine românească ca *брíндза*, *мамáлуга*, *грáна*, *пáп'ица*, *батóза*, *клáка* se declină ca și substantivele primului tip de declinare, clasa A (*пíба*, *рукá*), iar adjectivul *кумунáлск'и* (<rom. *comunal*), de exemplu, primește de asemenea desinențele primului tip de declinare a adjectivelor, clasa A (v. § 49–50).

În concluzie, particularitățile graiurilor relevate de noi în articolul de față completează tabloul general al graiurilor de stepă, privind sistemul flexiunii substantivelor și adjectivelor.

ЗАМЕЧАНИЯ ОБ ИМЕННОЙ ФЛЕКСИИ НЕКОТОРЫХ УКРАИНСКИХ ГОВОРОВ ДОБРУДЖИ

(Резюме)

Украинские говоры Добруджи входят в группу степных говоров, их носители поселились здесь в конце XVIII века.

В данной работе представлена именная флексия (имени существительного и прилагательного) украинских говоров Добруджи. Существительные и прилагательные группируются по типам склонения с учетом парадигматического критерия. Таким образом существительные трех родов распределяются по трем типам склонения, которые не совпадают с

¹ Vezi A.M. Mukan, *Украинские придунайские говоры*, p. 11; V.P. Drozdovskýj, *Украинские говоры Бессарабского приморья*, p. 17.

их группировкой по родам. Так, первый тип склонения содержит большую часть имен существительных женского рода и ряд существительных мужского и общего рода (*сло'бодá, муг'íла; пла'н'а, скр'ín'а; сáжа, душá, з'ушча; ри'бáлка; сус'íда*), а второе склонение включает имена существительных мужского и среднего рода (*ход, мед, комáр; ячм'ín', ком'íш; бат'кó; рад'но, мóре"*, *плáт'а*). Третий тип содержит имена существительные женского рода с нулевым окончанием (*н'íч, пам'ím', стар'íst'í, сов'ís'm'*).

Каждый тип склонения имен существительных, в свою очередь, разделяется на классы и подклассы.

Имена прилагательные группируются по трем типам склонения. Первый тип содержит два подкласса: имена прилагательные мужского и среднего рода, неодушевленные, и прилагательные мужского рода, одушевленные, в единственном числе (*вел'íк'í, рóмн'í, л'íтн'í до(ý)г'í, ч'íst'í; малé, ши'рòк'í, старé; л'ís'í, кóс'í, лобáт'í, багáт'í*). Второй тип склонения содержит лишь прилагательные женского рода единственного числа (*вел'íка, то'ýстá, гулубá; л'íтн'á, с'íва, з'íмна*). Во множественном числе — третий тип склонения — все прилагательные распределяются по двум подклассам: неодушевленные и одушевленные (*вел'íк'í, вишн'év'í, гулуб'í; кóс'í, скуп'í, с'íлн'í, богáт'í*).

Проанализированный в работе материал свидетельствует, что система именной флексии (имен существительных и прилагательных) в украинских говорах Добруджи имеет, помимо общих с литературным языком черт, и некоторые особенности. Поэтому мы считаем, что в данном случае может идти речь о собственной системе склонения имен существительных и прилагательных в этих говорах. Хотя украинские говоры Добруджи развивались в специфических условиях (изоляция от основного украинского языкового массива, билингвизма), они сохранили неприкосновенной систему именной флексии, которая не испытала воздействия со стороны других языков.

OBSERVATIONS CONCERNANT LA FLEXION NOMINALE DANS CERTAINS PARLERS UKRAÏNIENS DE LA DOBROUDJA

(Résumé)

Les parlers ukraïniens de la Dobroudja appartiennent au groupe des parlers de steppe, dont les sujets parlants sont établis dans la région depuis la fin du XVIIIe siècle.

L'auteur du présent travail s'occupe de la flexion nominale (nom et adjectif) des parlers ukraïniens de la Dobroudja. Les noms et les adjectifs en sont groupés par types de déclinaisons, en partant du critère paradigmatique. De la sorte, les noms — tout en appartenant aux trois genres — sont groupés en trois types de déclinaisons qui ne correspondent toutefois pas à la classification par genres. Ainsi, le premier type de déclinaison comprend la majorité des noms féminins et quelques noms masculins et épicènes (*сло'бодá, муг'íла, пла'н'а, скр'ín'а; сáжа, душá, з'ушча; ри'бáлка; сус'íда*), tandis que le deuxième type comprend les noms du genre masculin et neutre (*ход, мед, комáр; ячм'ín', ком'íш; бат'кó; рад'но, мóре"*, *плáт'а*). Enfin, le troisième type de déclinaison comprend des noms féminins avec la désinence zéro (*н'íч, пам'ím', стар'íst'í, сов'ís'm'*).

Chaque type de déclinaison des noms se partage en classes et celles-ci, à leur tour, en sous-classes.

Les adjectifs se groupent en trois types de déclinaison. Le premier type se compose de deux sous-classes: celle des adjectifs masculins non animés et neutres et celle des adjectifs masculins animés au singulier (*вел'íк'í, рóмн'í, л'íтн'í до(ý)г'í, ч'íst'í; малé, ши'рòк'í, старé; л'ís'í, кóс'í, лобáт'í, багáт'í*). Le deuxième type comprend seulement des adjectifs féminins au singulier (*вел'íка, то'ýстá, гулубá; л'íтн'á, с'íва, з'íмна*). Au pluriel, troisième type, tous les adjectifs sont groupés en deux sous-classes: non animés et animés (*вел'íк'í, вишн'év'í, гулуб'í; кóс'í, скуп'í, с'íлн'í, богáт'í*).

Il résulte des matériaux analysés que le système de la flexion nominale (des noms et des adjectifs) dans les parlers ukraïniens de la Dobroudja présente quelques particularités, nonobstant certains traits communs avec la langue littéraire. Aussi, l'auteur est-il d'avis que l'on peut soutenir l'existence, au sein de ces parlers, d'un système propre de déclinaison des noms et des adjectifs. Bien qu'ils se soient développés dans des conditions spécifiques (l'isolement du massif linguistique ukraïen de base, en même temps que l'existence des conditions de bilinguisme), les parlers ukraïniens de la Dobroudja ont conservé intact le système de la flexion nominale, pure des influences d'autres langues.